

ביה"ס התיכון שמעון בן-צבי גבעתיים

הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920

א. מאפייני תופעת הלאומיות המודרנית והתנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19 (עמ' 9-47)

(המאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה חברתית, תרבותית ופוליטית):

- מה קושר ומלכד את בני אותו לאום? (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת,
- השאיפה של בני הלאום לחיות במדינה עצמאית משלהם).
- מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?
- חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם.
- התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות (התנועות הלאומיות) שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות ונאבקו ליצירת מסגרת מדינית עצמאית לבני אותו לאום.
- שינויים במפה המדינית של אירופה. (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).

2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19:

- השפעת עקרונות תנועת ההשכלה - העקרונות המרכזיים של תנועת ההשכלה היוו את הבסיס שעליו נשענו השינויים (שינויים במקור הידע, שימוש ביקורתי בידע, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות היסוד לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב"קידמה").
- השפעת תופעת החילון, שהלכה והתרחבה, על בני האדם (הבהרת מושג החילון - שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא בהכרח נטישה של האמונה).
- השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
- השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון).
- השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. (במה הלאומיות היוותה מענה למציאות החדשה שנוצרה?)
- השפעתן של תמורות בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות.

אין להתעכב על דרך התהוותו של כל אחד מהגורמים.

יש להתמקד בהסבר תרומתו של כל אחד מהגורמים לגיבוש תופעת הלאומיות ולצמיחתן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19:

- המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות ותומכיהם באירופה במאה ה-19. (המעמד החברתי אליו השתייכו המנהיגים, מקור סמכות המנהיג ואמונה ביכולת לשנות את הסדר החברתי-פוליטי הקיים).
- תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית).
- שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. (פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמא - מהפכות "אביב העמים", פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).
- הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (אופי השלטון, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוחה של הכנסייה, מידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי).

ביה"ס התיכון שמעון בן-צבי גבעתיים

שלבי התפתחות הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19

שלב א' - שלב ההיערכות

שלב בו כמה מאות בודדות של אנשים, בדרך כלל משכילים בני המעמד הבינוני, מתחילים לגבש את המסגרת הלאומית ומניחים את היסודות לתרבות הלאומית. הפעילות הלאומית בשלב זה מתמקדת ביצירת אוסף קנוני של דימויים עצמיים על אודות העבר, ההווה והעתיד של בני הלאום. במסגרת יצירת התרבות הלאומית מתגבשת השפה הלאומית התקנית, ישנו איסוף שיטתי ועיבוד של שירים, אגדות עממיות ומוסיקה מסורתית. בשלב זה בד"כ נכתב גם מחקר שיטתי ראשוני של העבר והמורשת של בני הקבוצה הלאומית.

שלב ב' - שלב ההרחבה

שלב זה מאופיין בהרחבת מעגל השותפים בתנועה הלאומית וחיזוק הקשרים המלכדים ומקשרים בין האנשים המרגישים שייכים לאותו הלאום. בשלב הזה התבססה רשת של אגודות לאומיות המגייסות כספים, מייסדות בתי ספר, מארגנות טקסים לאומיים, מקימות אתרי תרבות ומורשת לאומיים ומוציאות לאור עיתונות לאומית. בשלב זה מופיעים אמנם ניצנים של פעילות פוליטית מאורגנת למען השגת הזכויות הלאומיות, אך הדגש המרכזי בפעילותה של התנועה הלאומית הוא בתחומי התרבות והחברה. פעילות שמטרתה לעודד ולטפח את הזהות הלאומית ואת ההשתייכות הוולונטרית לארגונים לאומיים שהיוו מסגרת חברתית המקשרת בין בני אדם ומעודדת אותם לפעול למען המטרה הלאומית.

שלב ג' - שלב המאבק

1. שלב המאבק העממי

בשלב זה הרעיון הלאומי קנה אחיזה באזורים שונים ובשכבות אוכלוסייה רחבות ומגוונות. שלב זה מאופיין בגיוס ההמונים למאבק למען השגת זכויות לאומיות. התנועות הלאומיות יוצאות אל הרחובות ובאמצעות הפגנות או בריקדות, מנסות לקדם את מטרותן הפוליטיות. הביטוי המובהק לשלב זה הוא מהפכות 1848- "אביב העמים". המאבק הלאומי מתנהל גם נגד שליטים מקומיים ו/או זרים המתנגדים לשינוי הלאומי ומנסים לשמר את הסדר הפוליטי והמדיני הישן. זה גם השלב בו מתגבשים הכיוונים הפוליטיים בתוך התנועה הלאומית סביב שאלת האופי החברתי והפוליטי של החברה הלאומית.

2. שלב המאבק המדיני - דיפלומטי והצבאי

בשלב זה הכוחות הקובעים את אופי המאבק הלאומי ואת תוצאותיו הם כוחות בעלי יכולות מדיניות וצבאיות והמאבק הלאומי עושה שימוש בבריתות מדיניות ובמלחמות במטרה לסלק שליטים זרים ולכבוש טריטוריות שהוגדרו חלק מהמולדת הלאומיות.

- המעבר משלב מאבק אחד לשלב המאבק השני איננו אוטומטי ואינו חד כיווני. התפתחותה של תנועה לאומית יכולה להיעצר לפני השלב הראשון או השלב השני ואף לסגת חזרה לאחר תקופה קצרה.

שלב ד' - לאחר הקמת המדינה הלאומית הריבונית

הפצת והרחבת התודעה הלאומית נמשכת ואף מתגברת לאחר הקמתה של המדינה הלאומית הריבונית. המדינה הלאומית שוקדת על חיזוק הקשר בין היחיד לאומה ולמדינה. המדינה הלאומית מפעילה מגוונים המחייבים יחידים להוכיח הזדהות עם הלאום ונאמנות למוסדות המדינה הלאומית. זאת בניגוד לשלבים הקודמים, לפני הקמת המדינה הלאומית, בהם הפעילות הלאומית וההזדהות עם המטרות והערכים הלאומיים נעשו על בסיס וולונטרי. המדינה מפעילה אמצעים משפטיים, כלכליים, חינוכיים ותרבותיים כדי לחזק את הזהות והלכידות הלאומית ולפעול נגד גורמים הנחשבים עוינים ומסוכנים לזהות הלאומית של החברה והמדינה.

ביה"ס התיכון שמעון בן-צבי גבעתיים

4. דפוסי ההגשמה של תנועה לאומית אחת באירופה במאה ה-19:

- המצב המדיני, חברתי-כלכלי בארץ שנבחרה לפני תחילת המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני הלאום, מי שלט במדינה.
- מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה,
- השלבים העיקריים במאבק של התנועה הלאומית בארץ שנבחרה.
- דרכי הפעולה שננקטו בשלבי המאבק השונים בארץ שנבחרה.
- הגורמים שסייעו והגורמים שעכבו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה, והסבר כיצד סייעו או עיכבו.
- תוצאות המאבק הלאומי בארץ שנבחרה עד שלהי המאה ה-19.
- קווי הדמיון והשוני בין המאבק הלאומי בארץ שנבחרה לבין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית ומאפייניה העיקריים

1. הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית: (עמ' 49-62)

- ראשית הטלת הספקות בפתרון האמנציפציה לאור גילויי האנטישמיות במערב ומרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה.
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים. ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה זאת סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

2. פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה: (עמ' 69-77)

- תחנות בחייו של הרצל.
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל "מדינת היהודים".
- הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל.
- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה.
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני והשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה) למתן ערבויות לצ'רטר זה.
- פולמוס אוגנדה.

ג. דפוסי הפעילות של התנועה הציונית בגולה ובארץ-ישראל

פעולותיהם של הציונים בארץ-ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: (עמ' 98-129)

- העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: סיבות לעלייה, קשיי העולים.
- הקמת צורת התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות. (ארגוני האכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן; אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות).
- הקמת מסגרות ביטחוניות. (השומר כארגון המשלב את רעיון "כיבוש העבודה" ברעיון "כיבוש השמירה" ומגלם את דימויי היהודי החדש).
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך עברי. ("מלחמת השפות", עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. ('שיטת האפוסטרופות' והביקורת עליה) (העזרה שהגיש הברון רוטשילד למושבות), פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי למען היישוב היהודי בא"י).

ביה"ס התיכון שמעון בן-צבי גבעתיים

ד. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה (עמ' 132-139)

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה: הצגת העמדות (ניטראליות, תמיכה במדינות המרכז, תמיכה בבריטניה) והשיקולים לכל אחת מן העמדות.

2. מדיניות השלטון העות'מאני (ג'מל פחה) כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם הראשונה: גורמים, יעדים ודרכי פעולה.

- מה הניע את המדיניות העות'מאנית? (יחס עויין לעולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו ל'מדינות ההסכמה'; עוינות למיעוטים לאומיים).
- יעדי השלטון העות'מאני: פגיעה בפעילות התנועה הלאומית היהודית- ציונות; סיפוק צרכי המלחמה.
- דרכי פעולה: הצגת הצעדים שנקט השלטון העות'מאני כלפי היישוב היהודי. יש להתייחס לכך שהיישוב היהודי התמודד עם קשיים שנבעו מעצם קיומה של המלחמה, לצד קשיים שנבעו מהמדיניות האנטי-ציונית של ג'מאל פחה.

3. דרכי התמודדות של היישוב היהודי בא"י: 'הוועד להקלת המשבר', ארגון ניל"י

היישוב היהודי בא"י פעל למען שימור קיומו של המפעל הציוני על הישגיו- בתחומי התרבות, ההתיישבות, המסגרות הפוליטיות החברתיות והביטחוניות- שעמדו בסכנה.

- ניל"י- מטרות (שינוי המציאות על ידי סיוע לבריטים בכיבוש הארץ, מתוך רצון לזכות בתמיכה בריטית לאחר המלחמה), דרכי פעולה, הסיבות להתנגדות לפעולותיו בקרב ביישוב

4. הצהרת בלפור: תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

ה. השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה, במאה ה-19.

נקודות דמיון ושוני.

- במה דומה התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19. (הגורמים לצמיחתן, יעדים, טיפוס המנהיגים, דפוסי פעילות).
- במה שונה התנועה הציונית מתנועות לאומיות אחרות:
- 1. התנועה הציונית יכלה להישען על תפיסתם של היהודים את עצמם כעם ועל הכמיהה לציון ולהעניק להם משמעות לאומית מודרנית.
- 2. האתגרים הייחודיים שעמדו בפני התנועה הציונית (הריחוק הגיאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי, התלות בשליט החוקי על ארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
- 3. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם. (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המהפכניות).